X. Gamybos ir gavybos vietos
Manufacturing and mining sites

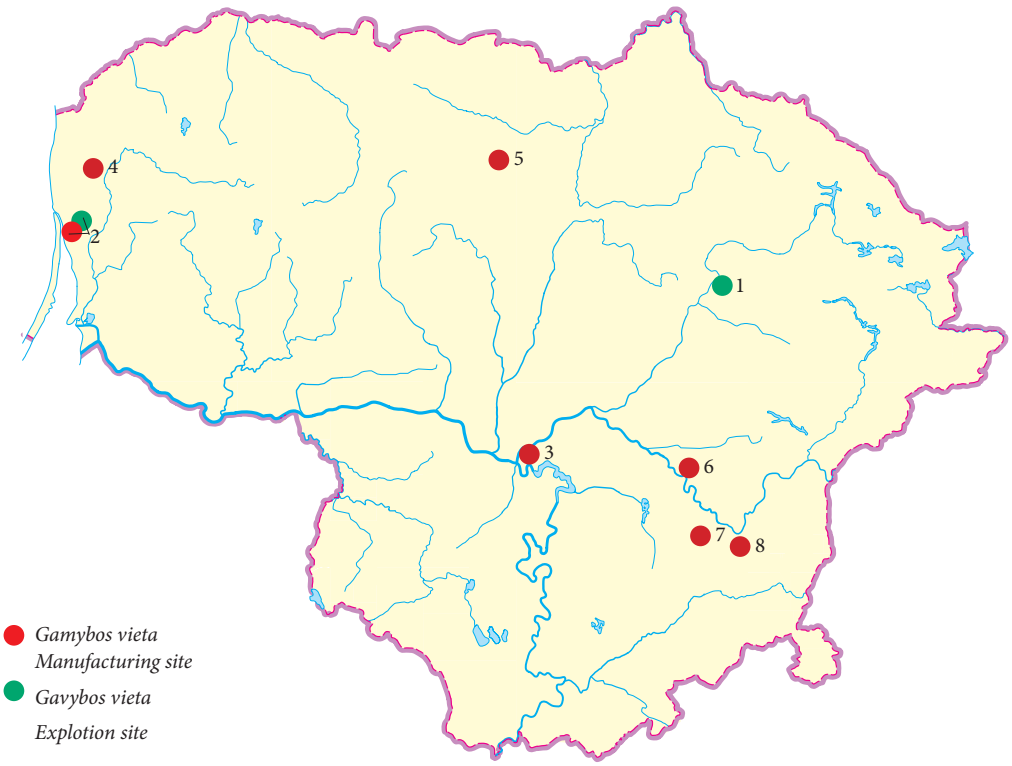

1 – Anykščiai (žr. VII)
2 – Bandužiai ir (žr. II)
3 – Kaunas (žr. IX)
4 – Kluonaliai
5 – Pakruojis
6 – Semeniškės (žr. II)
7 – Trakai
8 – Vilnius (ir IX)

Bronius Dakanis,
Neringa Norvilaitė

Malūnų aplinka Pakruojo dvaro sodyboje

Vadovaujantis UAB „Projektavimo ir restauravimo institutas“ 2008 m. projektu „Pakruojo dvaro sodybos pritaikymas turizmo reikmėms“ IĮ „Senų senovė“ atliko Pakruojo dvaro sodybos (G104KP) (Pakruojo r.) vandens ir vėjo malūnų, malūnininko namo ir karčiamos aplinkos žvalgomuosius archeologinius tyrimus.

Tyrimai vykdyti 7 vietose: šalia malūnininko namo P ir R pamatų (šurfai 1 ir 2), iš V, ŠV vėjo malūno pusės (šurfas 3), karčiamos viduje prie V sienos (šurfai 4 ir 5) bei išorėje šalia jos P galo ir V sienos (šurfai 6 ir 7). Jų metu nustatytas šių pastatų aplinkoje užpilto grunto storis, pamatų kokybė, o restauruojamos karčiamos vietoje aptiktas senosios karčiamos kultūrinis sluoksnis su archeologiniais radiniais bei jos didelių lauko akmenų pamatai, kurie, pakoregavus projektą, išsaugoti.

Tyrimų metu karčiamos P gale ištirtas 60 m^2 plotas, jame rastas apie 40 cm storio kultūrinis sluoksnis, kuris rūsio įrengimo metu galėjo būti sunaikintas (didžioji jo dalis – statybinės griuvenos, panaudotos grindų hidroizoliacijai).

Malūnininko namas. 1,5x2 m dydžio Š–P kryptimi orientuotas ***šurfas 1*** tirtas šalia malūnininko namo R galo, ties pačiu jo viduriu iki 1,45 m gylio (įžemio). Šurfo Š ir P galuose 80 cm pločiu nuo namo sienos ir iki 35–39 cm gylio iki pamato viršaus – išplatėjimo per 17–25 cm (didelių akmenų plotį) vykdytų pamatų hidroizoliacijos darbų metu paviršinio grunto sluoksniai buvo jau nukasti. Čia per minėtą plotį įrengtas nedidelių lauko akmenų grindinys, po kuriuo 3–5 cm storiu pripilta skaldos, apie 10 cm storiu molio ir apie 15 cm – smėlio–žvyro ir paklotas stiklo audinys. Kitur grunto sluoksniai išlikę nesumaišyti, išskyrus tirto šurfo R dalyje iškastą 55 cm pločio ir 92 cm gylio nuo žemės paviršiaus duobę, užpildytą juoda su rusvu nuo molio atspalviu žeme. Duobė prasidėjo maždaug 35 cm giliau paviršiaus, iš antrojo nuo viršaus žemių sluoksnio (tarp jų buvo smėlio su kalkėmis ir žeme sluoksneliai). Šurfo viršuje buvo minėtos juodos su pilku atspalviu apie 15–16 cm storio žemės sluoksnis, po kuria buvo apie 10 cm storio žemė, maišyta su kalkėmis. Giliau prasidėjo antrasis 11–12 cm storio tokios pat žemės sluoksnis, po kuriuo vėl buvo apie 5 cm žemės, kalkių, smėlio ir molio sluoksnis. Po jais iki 72 cm gylio ėjo apie 28–32 cm storio tokios pat žemės, maišytos su smėlingu moliu sluoksnis, kuris apačioje per 12–16 cm žymiai molingesnis (tačiau tai tik šurfo Š dalyje – P, po minėtais viršutiniais žemių sluoksniais jis neišsiskyrė – matėsi tik užtvankos pylimo etapų sluoksneliai). Giliau prasidėjo natūralus durpžemis su žalsvu atspalviu. Tos žemės sluoksnis apie 45 cm storio ir tęsėsi iki įžemio – molingo smėlio 1,15–1,2 m gylyje. Šurfas tirtas iki pamato apačios 1,2–1,25 m gylyje nuo jo viršaus (viršus buvo apie 15–20 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus). Pamatas mūrytas iš didelių lauko akmenų (iki 46x52 cm išorėje). Tarp jų kloti ir skaldyti mažesni akmenys, rišti moliu. Tačiau virš pamato tinkuotos sienos dalies akmenų rišimas jau kalkinis.

1,5x2 m dydžio pailgas R–V kryptimi ***šurfas 2*** tirtas šalia malūnininko namo R galo P šoninės sienos, 3,2 m į V nuo namo PR kampo. Šurfas kastas iki 1,25 m gylio. Jo viršutinė

1 pav. Žalvarinis puodas šurfe 2 šalia malūnininko namo. B. Dakanio nuotr.

Fig. 1. The bronze pot found in test pit 2 beside the miller's house.

dalis per 50–60 cm suformuota pamatų hidroizoliacijos darbų metu: paviršiuje paklotas lauko akmenų grindinys, kuris kartu yra užtvankos pylimo viršus ir kelias, giliau, iki 18 cm gylio po akmenimis papiltas smėlio sluoksnis, o po juo užpiltas 12–15 cm storio skaldos sluoksnis. Po skalda buvo 18–23 cm storio molio su žemėmis sluoksnis, po kuriuo paklotas izoliacinis audinys. Giliau, 70–75 cm storiu iki šurfo dugno ėjo pilkos žemės, maišytos su šviesiai pilku smėliu, sluoksnis, o apačioje, apie 13 cm storiu – rudo kalkingo molio, maišyto su juodos durpingos žemės intarpais, sluoksnis. Šurfo įgilinime supiltinio kalkingo molio sluoksnis buvo apie 80 cm storio, o giliau, apie 1,9 m gylyje, prasidėjo juodas su žalsvu atspalviu durpžemis. Pamatas ėjo iki jo ir, be abejo, giliau, iki įžemio. Virš apatinio molio sluoksnio esantis pilkos smėlingos žemės sluoksnis atrodė tarsi nemaišytas, natūraliai susiformavęs. Tai užtvankos pylimo ir senojo kelio per ją sluoksniai. Šurfo V gale, 35–40 cm nuo namo sienos išryškėjo vertikalus 40 cm pločio perkasimas, ėjęs į gylį dar 1,15 m nuo grindinio paviršiaus, iki atidengto žemutinio sluoksnio vidurio. Šis perkasimas yra duobė stačiais kraštais, užpilta tamsesne žeme su pavieniais angliukais ir stogo čerpių bei langų stiklo smulkiomis duženomis. Duobės dugne stovėjo žalvarinis puodas (1 pav.), tad duobė, be abejo, iškasta specialiai jam – tik kiek platesnė nei puodo su ąsa plotis. Duobėje nebuvo daugiau radinių, leidžiančių teigti kitokią jos nei lobio indo paskirtį. Jis, matyt, buvo paslėptas laikinai, pastato rekonstrukcijos metu. Tai rodytų į duobę ją užverčiant patekusios minėtos čerpių ir langų stiklo šukės. Lobis buvo paslėptas atviroje vietoje, nuo kelio ir tilto pusės ir greičiausiai, baigus statybos darbus, išsikastas. Puodas, kaip netinkamas, paliktas duobėje. Šurfe, iki jo dugno pamatas analogiškas antžeminei daliai: dideli akmenys, o tarp jų – skalda ir kalkinis skiedinys.

Vėjo malūnas. 2x2 m dydžio ŠR–PV kryptimi pailgas ***šurfas 3*** tirtas šalia vėjo malūno ŠV pusės, 3 m į Š nuo jo PV durų. Šurfas kastas iki 1,4 m gylio. Palei malūną, jį statant, buvo suformuotas daugiau kaip 1 m ilgio ir apie 5–6 m pločio paaukštėjimas, kiek žemėjantis į išorę. Jis piltas ant kalvelės viršūnės buvusio pirminio paviršiaus, kuris šurfe išsiskyrė tamsesne žemės molio apie 10 cm storio juosta – tarpsluoksniu, kuris prie malūno pamato rastas 1,1 m gylyje. Giliau prasidėjo neabejotinas įžemis – rudas molis. Tarp buvusio ir dabartinio žemės paviršių yra su žeme ir smėliu maišyto molio supiltiniai sluoksniai. Tik pačioje jo apačioje, 1 m pločiu nuo pamato įsiterpia 1–3 cm storio kalkių sluoksneliai. Jie, matyt, susidarė malūno statybos metu. Pačiame šurfo paviršiuje, ŠV krašte, prie malūno sienos (visai išnykstantis po 7 cm storio velėna) supiltas iki 12–14 cm storio sukietėjusių kalkių trupinių sluoksnis, sietinas su vėlesne

malūno rekonstrukcija. Šurfo Š kampe, buvusio paviršiaus lygyje, apie 80 cm gylyje nuo paviršiaus, gulėjo 4 dideli akmenys. Du iš jų buvo šurfe (38x42 cm ir virš įžemio 22 cm aukščio bei 26x48 cm , virš įžemio – 27 cm) ir du (kiek mažesni) išėjo už šurfo ribų. Dar vienas 25x27x28 cm dydžio akmuo rastas apie 65 cm gylyje šurfo P kampe (jo apačia gulėjo ant kalkių sluoksnelio). Akmenys, be abejo, likę nuo statybų. Šurfe malūno pamato konstrukcija analogiška antžeminei daliai – dideli ir skaldyti akmenys, rišti kalkiniu skiediniu. Be to, šurfo PV pusėje, ties jos viduriu, beveik nuo paviršiaus (apie 30 cm) prasidėjo sunykusios medienos (stulpo?) maždaug 20 cm skersmens liekanos, esančios į gylį apie 50 cm.

Karčiama. 1x1,5 m dydžio orientuotas ŠV–PR kryptimi ***šurfas 4*** tirtas 75 cm į ŠR nuo galinės sienos, stačiai pastato šoninei sienai, jo vidinėje pusėje buvusioje PV patalpoje, kurioje suprojektuotas rūsys komunikacijoms. Šurfas tirtas iki 1,05–1,08 m gylio. Jame pirminis žemės paviršius pasiektas 70 (šurfo Š pusėje) – 75 cm (P pusėje) gylyje. Tai apie 30 cm storio molingos juodos su rusvu nuo molio atspalviu žemės sluoksnis, po kuriuo prasidėjo įžemis – rudas molis. Virš šio sluoksnio iki po išluptomis grindimis buvusio žemės paviršiaus buvo 70–75 cm storio supiltinis molio, maišyto su žeme bei kalkėmis ir keramikos dirbinių (koklių, čerpių, plytų) duženomis, rudai pilko atspalvio sluoksnis. Tai žemėjančios PV kryptimi vietos grindų hidroizoliacinis paaukštinimas. Šurfo P pusėje pačiame šio sluoksnio viršuje, 20 cm storyje buvo daugiau kalkių. Šurfo V gale atkastas pastato sienos pamatas. Jis 90 cm žemiau palangės, netinkuotas, didelių akmenų, kurių tarpuose dėti mažesni skaldyti. Maždaug 40–50 cm gylyje pamate skaldytų akmenų nebėra – tik vidutinio dydžio lauko

2 pav. Plokštinis koklis iš karčiamos pastato. B. Dakanio nuotr.

Fig. 2. A stove tile from the inn.

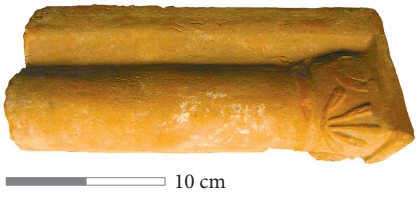

3 pav. Kampiniai kokliai iš karčiamos pastato. B. Dakanio nuotr.

Fig. 3. A corner stove tile from the inn.

akmenys. Šalia pamato, 55–70 cm gylyje, ant įžemio buvo sudėti didžiuliai 68x35x30 cm ir 72x60x70 cm dydžio akmenys. Tiriant šurfą karčiamos pastato viduje, pradžioje spėta, jog jie skirti pamato sutvirtinimui. Šurfo PR kampe, apie 50 cm gylyje ir 10 cm virš buvusio paviršiaus, supiltinio molio su keramikos dirbi-

0 15 cm

0 15 cm

4 pav. Karniziniai kokliai iš karčiamos pastato. B. Dakanio nuotr.

Fig. 4. Trim stove tiles from the inn.

nių duženomis sluoksnyje aptikta didelė plokštinių (2 pav.), kampinių (3 pav.) ir karnizinių (4 pav.) koklių ir jų duženų koncentracija kartu su tarp jų buvusiomis žiesto puodo bei glazūruoto ąsočio pakraštėlio šukėmis.

Analogiškas šurfui 4 dydžiu, vieta ir sudėtimi ***šurfas 5*** tirtas 4 m į ŠR nuo galinės sienos. Jame 10–15 cm storio buvusios paviršinės žemės sluoksnis buvo 40 (šurfo Š šone) – 50 (P šone) cm gylyje, o supiltiniame sluoksnyje vyravo rudas molingas smėlis. Molio dirbinių duženos koncentravosi apatinėje šio sluoksnio 20–25 cm storio dalyje, o šurfo Š sienelėje jos beveik išnyko. Didieji akmenys, sukloti palei pamatą, čia buvo kiek mažesni (didysis, P krašte apie 86x53x32 cm , kitas šurfo Š pakraštyje – 34x48x apie 20 cm ilgio šurfe). Akmenys gulėjo 10 cm (didysis) ir 35 cm (mažesnis) atstumu nuo pamato krašto, o jų viršūnės buvo apie 13 (Š) – 40 (P) cm gylyje. Tarpe tarp pamato ir akmenų, 43 cm gylyje buvo mažesni akmenys (šurfe ir už jo ribų jų matėsi 4), kurių šonai buvo lyg įleisti į pamato mūrą. Netinkuota pamato dalis žemėje analogiška nustatytai šurfe 4, tik jame nesimato labai didelių akmenų (gal juos uždengia minėti didieji akmenys). Šurfas tirtas iki 95 cm gylio – įžemio (rudo molio).

1x1,5 m dydžio ŠV–PR kryptimi ***šurfas 6*** tirtas stačiai šoninei karčiamos sienai, 1,5 m į Š nuo pastato PV kampo. Jis tirtas iki 1,05 m gylio. Paviršiuje buvo 23–40 cm storio velėnos ir juodos žemės sluoksnis, o po juo buvo 12–20 cm storio kalkių ir smėlio sluoksnis. Jis siejamas su namo statybomis, nes po juo 30–50 cm gylyje prasidėjo apie 30 cm storio juoda žemė (buvęs žemės paviršius), o po juo įžemis – rudas molis su nedideliais kalkakmeniais. Šurfo ŠV kampe, buvusio žemės paviršiaus apačios lygyje ir iki 30 cm įžemyje buvo suversta keliolika vidutinio dydžio (14x18, 11x22 cm skersmens ir smulkesnių) akmenų. Sprendžiant pagal tai, jog šurfo sienelių pjūvyje statybinis kalkių ir smėlio sluoksnis neperkastas, neišryškėja duobė ir buvusiame žemės paviršiuje – akmenys ir vienas čerpės gabalėlis ten galėjo patekti iki karčiamos statybos. Žemėje esanti karčiamos pamato dalis šurfe atkasta iki apačios, kuri pasiekta 85–100 cm gylyje. Į pamatą dėti dideli lauko akmenys (skaldytų nėra). Šurfe didžiausias akmuo siekia 45x80 cm (matoma dalis), kiti – mažesni. Apatinėje dalyje (apie 55 cm nuo apačios) akmenys rišti moliu, viršutinėje – kalkėmis.

1x2,1 m dydžio ŠV–PR kryptimi pailgas ***šurfas 7*** tirtas palei karčiamos galinę (PV) išorinę sieną, 4,5 m į PR nuo pastato V kampo, suprojektuotų laiptų į įrengiamą rūsį vietoje. Šurfo vieta sutapo su sienoje išmušta lango (vėliau užmūryto akmenimis) vieta; nuo jos į V buvęs langas uždrėbtas tinku, o už jo ta pačia kryptim iškirstas dabartinis langas. Šurfas tirtas iki 1–1,7 m gylio – įžemio (rudo molio).

Šurfo V gale, 50 cm gylyje, 5–50 cm pločiu atkastas nuo 30x30 cm iki 45x52 cm skersmens ir mažesnių lauko akmenų grindinio fragmentas, išėjęs už šurfo ribų. Po grindinio akmenimis ir tarp jų buvo pripilta žvyro, o virš jų – statybinių atliekų ir žemės. Šurfo R gale, jo paviršiuje, 90 cm pločiu buvo šviesiai rudo molio sluoksnis. Statybinių griuvenų (kalkių, smėlio, žemės ir plytų duženų) ir šviesiai rudo molio 48–72 cm storio sluoksniai, po kuriais iki įžemio 1,7 m gylyje buvo užpiltas ankstesnis grunto perkasimas – susisluoksniavusi žemė su žvyro ar molio intarpais. Šurfo Š pakraštyje išryškėjo karčiamos sienos cokolinės dalies ir pamato struktūra. Maždaug 50–70 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus, atkastoje pamato apačioje virš įžemio yra į išorę per 13–14 cm išsikišančių 7x14, 10x23, 14x25 cm ir panašaus dydžio akmenų netaisyklinga eilė. Po šiais akmenimis, kaip parodė rūsio karčiamos P gale įrengimo darbai, turėtų būti didelių akmenų eilė – jie buvo karčiamos R šone ir P gale (5 pav.) (V šone, siekiant išsaugoti *in situ* senosios karčiamos pamatą, po dabartiniais pamatais nebuvo kasama). Išsikišusių akmenų eilė pirminiu restauruojamos karčiamos laikotarpiu turėjo būti žemės paviršiuje ir matoma, nes žemiau jų prasidėjo aptiktas minėtas grindinys, o sienos dalis mūryta iš didelių skaldytų akmenų, tokiais pat užpildant tarpus tarp jų, kaip ir esančioje virš dabartinio žemės paviršiaus.

Tyrimų metu karčiamos viduje, šurfuose 4–7 aptikti radiniai datuojami XVII a. Žvalgant ir tiriant rūsio karčiamoje įrengimo jos P dalyje darbus, šalia jos dabartinių pamatų atidengtos senosios karčiamos didelių lauko akmenų pamatas. Atidengto pamato ištisinės atkarpos nuo pastato PV kampo palei V sieną ŠR kryptimi tęsėsi 4,5 m, o palei P sieną ŠR kryptimi – 6 m.

5 pav. Senosios karčiamos pamatas karčiamos pastato PV kampe. B. Dakanio nuotr.

Fig. 5. The old inn's foundation at the inn's SW corner.

Toliau, iki pat PR namo kampo, 1–2 dideli pamato akmenys galėjo būti išlupti pradėjus statybos darbus. Įrengiamo rūsio vietoje tiriant ir iškasant minėtų griuvenų ir paviršinės žemės sluoksnį rasta daug koklių ir jų fragmentų (apie 190), analogiškų aptiktiems šurfe 4, žiestų puodų šukių (apie 170) bei šukių nuo puodų, puoštų banguotiniu ornamentu (6 pav.) ir datuojamų ankstesniu nei XVII a. Spėjama, jog senosios karčiamos veikimo metu aplink ją buvo statoma nauja, mūrinė. Dėl to ir išliko senosios karčiamos pamatai.

0 5 cm

6 pav. Banguotiniu ornamentu puoštų puodų šukės. B. Dakanio nuotr.

Fig. 6. A pot sherd decorated with a wavy design.

The field evaluation in the vicinity of the mills on the grounds of Pakruojis manor

In 2008 an evaluation was conducted at seven sites on the grounds of Pakruojis manor (Pakruojis District): beside the foundation of the miller's house (test pits 1 and 2, a total area of 6 m^2), on the windmill side of the house (test pit 3, an area of 4 m^2), inside the inn (test pits 4 and 5, a total area of 3 m^2), and outside the inn (test pits 6 and 7, a total area of 3.6 m^2). A bronze pot (Fig. 1) was found in test pit 2 near the miller's house while the stone foundation of an older inn (Fig. 5), stove tiles (Figs. 2–4), and pottery (Fig. 6) were unearthed inside the inn. The finds date to the 17th century.

1 pav. Akmenų ir žemės pylimas perkasoje 20 iš V. R. Nemickienės nuotr.

Fig. 1. The pile of stones and soil in trench 20 as viewed from the W.

Rėda Nemickienė,
Algimantas Merkevičius,
Julius Kanarskas

Kluonalių senovės žemdirbystės vieta P. Bizausko g. 19 Kretingoje

Archeologiniai tyrinėjimai Kluonalių senovės žemdirbystės vietoje (A 1862), esančioje dešiniajame Jauryklos upelio krante (Kretingos miestas), pradėti 2004 m. (žr. *ATL 2004 metais*, V., 2006, p. 286–287). 2008 m. birželio mėnesį senovės žemdirbystės vietos tyrimai, užsakius Antanui Burbai, buvo tęsiami. Jis savo 11,96 arų sklype P. Bizausko g. 19 planuoja statyti namą. Sklypas yra Kluonalių senovės žemdirbystės vietos PR dalyje.

Archeologinių tyrimų metu ištirtos 2 perkasos, kurių bendras plotas – 52 m^2. Perkasos numeruotos tęstine tvarka (19–20). ***Perka-***

